

भारत का राजपत्र

The Gazette of India

भारताचे राजपत्र

असाधारण
EXTRAORDINARY
असाधारण

भाग 12 अनुभाग 1

Part XII Section 1

भाग बारा अनुभाग १

प्राधिकार से प्रकाशित

PUBLISHED BY AUTHORITY

प्राधिकाराद्वारे प्रकाशित

सं० ३]

नई दिल्ली, २ अक्टूबर २००३/१० आश्विन, (शक) १९२५

[खण्ड १२]

No. ३]

NEW DELHI, 2nd OCTOBER 2003/10 ASHWINA (SAKA) 1925

[Vol. १२

अंक ३]

नवी दिल्ली, २ ऑक्टोबर २००३/१० आश्विन, (शक) १९२५

[खंड १२]

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी (या भागाला) वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

विधि और न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

नई दिल्ली, २ अक्टूबर २००३/१० आश्विन (शक) १९२५

(१) दि सॉल्ट सेस अॅक्ट, १९५३, (२) दि सिनेमेटोग्राफ अॅक्ट, १९५२, (३) दि प्रोन्हिजन्स ऑफ दि पंचायतस् (एक्सटेन्शन ट दि शेड्युल एरियास) अॅक्ट, १९९६, (४) दि चाइल्ड लेबर (प्रोहिबिशन एन्ड रेग्युलेशन अॅक्ट, १९८६, (५) दि गोवा, दमण, एण्ड दिव माइनिंग कन्सेशन्स (एबोलिशन एन्ड डिक्लेरेशन एज माइनिंग लिजीस) अॅक्ट, १९८७, (६) दि अॅडमिनिस्ट्रेटिव हाईव्यूनल्स अॅक्ट, १९८५ के मराठी अनुवाद राष्ट्रपति के प्राधिकार से प्रकाशित किये जाते हैं और ये प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) आधिनियम, १९७३ (१९७३ की ५०) का धारा २ के खण्ड (क) के अधीन उनके मराठी प्राधिकृत पाठ समझे जाएंगे।

**MINISTRY OF LAW AND JUSTICE
(LEGISLATIVE DEPARTMENT)**

New Delhi, dated 2nd October 2003/10 Ashwina (SAKA) 1925

The Translations in Marathi of (1) Salt Cess Act, 1953, (2) Cinematograph Act, 1952, (3) Provisions of the Panchayats (Extension to the Scheduled Areas) Act, 1996, (4) Child Labour (Prohibition and Regulation) Act, 1986, (5) Goa, Daman and Diu Mining Concessions (Abolition and Declaration as Mining Leases) Act, 1987 (6) Administrative Tribunals Act, 1985 are hereby published under the authority of the President and shall be deemed to be the authoritative texts thereof in Marathi under clause (a) of section 2 of the Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 (50 of 1973).

विधि व न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

नवी दिल्ली, दिनांक २ ऑक्टोबर २००३/१० अश्वन, (शके) १९२५

पुढील अधिनियमाचे म्हणजे (१) दि सॉल्ट सेस अँकट, १९५३, (२) दि सिनेमेटोग्राफ अँकट, १९५२, (३) दि प्रोविजन्स ऑफ दि पंचायतें (एक्सटेंशन ठू दि शेडयूल एरियास) अँकट, १९१६, (४) दि चाईल्ड लेवर (प्रोहिविशन अँड रेग्युलेशन) अँकट, १९८६, (५) दि गोवा, दमण अँड दीव मार्डिनग कन्सेशन्स (अंबॉलिशन अँड डिक्लेरेशन अंज मार्डिनग लिंजीस) अँकट, १९८७, (६) दि अँडमिनिस्ट्रीटिव हांडइव्यूनल्स अँकट, १९८५ या अधिनियमाचे मराठी अनुवाद याद्वारे राष्ट्रपतींच्या प्राधिकाराने प्रसिद्ध करण्यात येत असून “प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३” (१९७३ चा अधिनियम क्रमांक ५०) यांच्या कलम २, खंड (क) अन्वये हे अनुवाद त्या अधिनियमाचे प्राधिकृत पाठ आहेत असे समजले जाईल.

निर्देशसूची INDEX

अधिनियमाचे नाव Name of the Act	पृष्ठ क्रमांक Page No.
१. सोय उपकर अधिनियम, १९५३ The Salt Cess Act, 1953	१४८
२. चलचित्र अधिनियम, १९५२ The Cinematograph Act, 1952	१५०
३. पंचायतीसंबंधीचे उपबंध (अनुसूचित क्षेत्रांवर विस्तारित करणे) अधिनियम, १९९६ The Provisions of the Panchayats (Extension to the Scheduled Areas) Act, 1996.	१६१
४. बाल कामगार (प्रतिबंध आणि विनियमन) आनंदिधयम, १९८६ The Child Labour (Prohibition and Regulation) Act, 1986	१६३
५. गोवा, दमण व दीव खाणकाम सवलती (नष्ट करण्यासाठी व खाणकाम पट्टा म्हणून घोषित करण्यासाठी) अधिनियम, १९८७ The Goa, Daman and Diu Mining Concessions (Abolition and Declaration as Mining Leases) Act, 1987	१६९
६. प्रशासकीय न्यायाधिकरण आधिनियम, १९८५ The Administrative Tribunals Act, 1985	२०१

The following is a list of the names of the members of the Board of Directors of the Company, the date of their election or appointment, and the number of shares held by each:

बाल कामगार (प्रतिबंध आणि विनियमन) अधिनियम, १९८६

(१९८६ चा अधिनियम क्रमांक ६१)

(२१ एप्रिल २००३ रोजी यथाविद्यमान)

[२३ डिसेंबर, १९८६]

बालकांना विवक्षित मोकऱ्यांमध्ये गुंतवण्यास प्रतिबंध करण्यासाठी आणि विवक्षित अन्य नोकऱ्यांमधील बालकांच्या कामाच्या शर्तीचे विनियमन करण्यासाठी अधिनियम.

भारतीय गणराज्याच्या सदरतिसाव्या वर्षी संसदेकडून पुढीलप्रमाणे अधिनियमित होवो :—

भाग एक

प्रारंभिक

१. (१) या अधिनियमास, "बाल कामगार (प्रतिबंध आणि विनियमन) अधिनियम, १९८६" संक्षिप्त नाव, असे म्हणावे.

(२) त्याचा विस्तार संपूर्ण भारतभर आहे.

(३) या अधिनियमाचा भाग तीन खेरीजकळन सर्व तरतुदी ताबडतोव अंमलात येतील, आणि केंद्र सरकार, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नियत वरील अशा दिनांकास भाग तीन अंमलात येहील आणि निरनिराळ्या राज्यांसाठी व निरनिराळ्या वर्गाच्या आस्थापनांसाठी निरनिराळे दिनांक नियत करता येतील.

२. या अधिनियमात, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर,—

(एक) "समुचित ज्ञासन" याचा अर्थ, केंद्र सरकारच्या नियंत्रणाखालील कोणतीही आस्थापना व्याख्या किंवा रेल्वे प्रशासन किंवा मोठे बंदर किंवा खाण किंवा तेलखेत यांच्याबाबतीत केंद्र सरकार आणि इतर सर्व प्रकारणी राज्य शाहन, असा आहे;

(दोन) "बालक" याचा अर्थ, जिच्या वयाला चौदा वर्षे पूर्ण झालेली नाहीत अशी व्यक्ती, असा आहे;

(तीन) "दिवस" याचा अर्थ, मध्यरात्रीला सुरु होणारा चौबीस तासांचा कालावधी, असा आहे;

(चार) "आस्थापना" यात दुकान, वाणिज्यिक आस्थापना, कार्यशाळा, शेत, निवासी होटेल, उपाहारगृह, खाद्यगृह, नाट्यगृह, किंवा सार्वजनिक मनोरंजनाची किंवा करभणुकीची अन्य ठिकाणे, यांचा समावेश आहे;

(पाच) "कुटंब" याचा अधिनियंत्रकाच्या संबंधातील अर्थ, एखादी व्यक्ती, अशा व्यक्तीची यथास्थिती, पत्ती किंवा पती आणि त्यांची मुले, अशा व्यक्तीचा भाऊ किंवा बहीण, असा आहे;

(सहा) "अधिनियंत्रक" याचा आस्थापना किंवा कार्यशाळा यांच्या संबंधातील अर्थ, आस्थापत्रेच्या किंवा कार्यशाळेच्या कारभारावर जिचे अंतिम नियंत्रण आहे अशी व्यक्ती, असा आहे;

(सात) "बंदर प्राधिकरण" याचा अर्थ, बंदराचे प्रशासन करणारे कोणतेही प्राधिकरण, असा आहे;

(आठ) "विहित" याचा अर्थ, कलम १८ खाली करण्यात आलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले, असा आहे;

(नव) "आठवडा" याचा अर्थ, शनिवारच्या मध्यरात्रीपासून किंवा निरीक्षकाने विशिष्ट क्षेत्राकरिता लेली मान्यता दिली जसेल अशा अन्य मध्यरात्रीपासून सुरु होणारा सात दिवसांचा कालावधी, असा आहे;

(दहा) "कार्यशाळा" याचा अर्थ, जेंये कोणतीही औद्योगिक प्रक्रिया चालवली जाते अशी कोणतीही जागा (तिच्या प्रसीमा धरून) असा आहे, पण ज्या जागेला कारखाना अधिनियम, १९८८ (१९८८ चा ६३) याच्या कलम ७६ च्या तरतुदी त्यावेळी लागू होत असतील, अशा कोणत्याही जागेचा त्यात समावेश होणार नाही.

भाग दोन

विवक्षित व्यवसायात आणि प्रक्रियेत बालकांना नोकरीवर ठेवण्यास प्रतिबंध

३. कोणत्याही बालकाला, अनुसूचीच्या "भाग क" मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही व्यवसायात किंवा विवक्षित व्यवसायात ज्या कोणत्याही कार्यशाळेत अनुसूचीच्या "भाग ख" मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही प्रक्रिया करण्यात येत आणि प्रक्रियेत असतील त्या कार्यशाळेत कामावर लावता येणार नाही किंवा काम करण्याची परवानगी बिळार नाही : बालकांना नोकरीवर परंतु, या कलमातील कोणतीही गोष्ट, ज्या कोणत्याही कार्यशाळेत अधिनियंत्रक त्याच्या कुटुंबाच्या ठेवण्यास प्रतिबंध.

मदतीने कोणतेही प्रक्रिया करीत असेल अशा कार्यशाळेला किंवा शासनाने स्थापन केलेल्या किंवा शासनाकडून सहाय्य किंवा मान्यता प्राप्त झालेल्या कोणत्याही शाळेला लागू असणार नाही.

अनुसूची सुधारित ४. केंद्र सरकार, तसा आपला उद्देश असल्याबाबत शासकीय राज्यवातील अधिसूचनेद्वारे कमीत करण्याचा अधिकार कमी तीन महिन्यांची नोटीस देऊन, तशाच अधिसूचनेद्वारे अनुसूचीमध्ये कोणतेही व्यवसाय किंवा प्रक्रिया जादा दाखल करू शकेल आणि तदनंतर ही अनुसूची तदनुसार सुधारित केली असल्याचे मान्यता येईल.

बाल कामगार ५. (१) केंद्र सरकार, अनुसूचीमध्ये व्यवसाय आणि प्रक्रिया जादा दाखल करण्याच्या प्रयोजनार्थ, तंत्र सल्लागार केंद्र सरकारला सल्ला देण्याकरिता, शासकीय राज्यवातील अधिसूचनेद्वारे, बाल कामगार तंत्र सल्लागार समिती समिती (यापुढे या कलमात जिचा निर्देश "समिती" म्हणून करण्यात आला आहे) या नावाची एक सल्लागार समिती घाटित करू शकेल.

(२) या समितीमध्ये एक अध्यक्ष व केंद्र सरकारवळून नियुक्त करण्यात येतील असे, दहापेक्षा अधिक नसर्तील इतके अन्य सदस्य असतील.

(३) समिती, तिला आवश्यक वाटेल तेव्हा, समितीची बैठक बोलावील आणि तिच्या कार्यपद्धतीचे विनियमन करण्याचा तिला अधिकार असेल.

(४) समिती, तिला तसे करणे आवश्यक वाटले तर, एक किंवा त्याहून अधिक उपसमित्या घटित करू शकेल आणि तेथा कोणत्याही उपसमितीवर जो कोणी समितीचा सदस्य नसेल अशा कोणत्याही व्यक्तीची सर्वसाधारण कारणासाठी असो किंवा कोणत्याही विशिष्ट वाबीचा विचार करण्याकरिता असो नियुक्ती करू शकेल.

(५) समितीचा पदावधी, तिच्या कार्यालयातील नैमित्तिक रिक्त जागा भरण्याची रीत आणि समितीचा अध्यक्ष व अन्य सदस्यांना देय असणारे भत्ते काही असल्यास, व समिती जी कोणी त्या समितीचा सदस्य नसेल, अशा व्यक्तीला तिच्या उपसमितीचा सदस्य म्हणून ज्या शर्ती व निर्बंधाच्या अधीनतेने नियुक्त करू शकेल त्या शर्ती व निर्बंध, हे विहित करण्यात येतील त्याप्रमाणे असतील.

भाग तीन

बालकांच्या कामाच्या अधिकारांचे विनियमन

या भागाची ६. या भागाच्या तरतुदी ह्या, कलम ३ मध्ये निर्देशिलेले कोणतेही व्यवसाय किंवा प्रक्रिया ज्या प्रयुक्ती आस्थापनांमध्ये चालू नसर्तील अशा आस्थापनांना किंवा आस्थापनांच्या वर्गाला लागू होतील.

कामाचे तास ७. (१) कोणत्याही बालकाला कोणत्याही आस्थापनेमध्ये, अशा आस्थापनेसाठी किंवा आस्थाव कालावधी पनांच्या वर्गासाठी विहित करण्यात येईल दिलक्षा तासांहून अधिक काळ काम वरावयास लावण्यात येणार नाही किंवा काम करण्यास परवानगी मिळणार नाही.

(२) प्रत्येक दिवशी कामाचा कालावधी हा, तीन तासांहून अधिक होणार नाही अशा रीतीने निश्चित करण्यात येईल आणि कोणत्याही बालकाने विथांतीसाठी किमान एका तासाचे मध्यांतर घेतल्या-शिवाय, त्याला तीन तासांपेक्षा अधिक काळ काम करता येणार नाही.

(३) बालकांच्या कामाचा कालावधी अशा तहेने योजण्यात येईल की, जेणेकरून पोटवालम (२) खालील त्याच्या विथांतीच्या मध्यांतरासह कामाच्या प्रतीक्षेत घालवलेला वेळधरून, तो, कोणत्याही दिवशी सहा तासांपेक्षा अधिक होणार नाही.

(४) कोणत्याही बालकाला, संध्याकाळी ७ ते सकाळी ८ या वेळेत काम करण्याची परवानगी मिळणार नाही किंवा काम करावयास लावले जाणार नाही.

(५) कोणत्याही बालकाला अंतिकालिक काम करावे लागणार नाही किंवा काम करण्यास परवानगी मिळणार नाही.

(६) कोणतेही बालक, एखादा आस्थापनेत ज्या कोणत्याही दिवशी अगोदर काम करीत असेल त्या दिवशी त्याला दुसऱ्या आस्थापनेत काम करण्यास लावता येणार नाही किंवा काम वरण्याची परवानगी देण्यात येणार नाही.

आठवडी ८. एखादा आस्थापनेमध्ये कामावर लावलेल्या प्रत्येक बालकाला, प्रत्येक आठवड्यार्तील एका सुट्टचा, दिवशी पूर्णपणे सुट्टी राहील असा दिवस अधिनियत्वाकाने आस्थापनेमध्ये ठळक ठिकाणी कायमची नोटीस लावून विनिर्दिष्ट केलेला असेल आणि असा विनिर्दिष्ट केलेला दिवस, अधिनियत्वाकास तीन महिन्यांतून फक्त एकदा बदलता येईल.

९. (१) एखाद्या आस्थापनेच्या संबंधात या अधिनियमाचा प्रारंभ होण्याच्या लगतपूर्वीच्या दिनांकास निरीक्षकाला नोटीस ज्या आस्थापनेमध्ये बालकाला कामावर ठेवलेले असेल किंवा काम करण्याची परवानगी दिलेली असेल देणे. तर, अशा आस्थापनेच्या संबंधातील प्रत्येक अधिनियंत्रक, ज्याच्या स्थानिक सीमांमध्ये अशी आस्थापना स्थित आहे अशा निरीक्षकाला पुढील तपशीलाच्या अंतर्भूत असलेली लेखी नोटीस पाठवील :—

- (क) आस्थापनेचे नाव व जागा ;
- (ख) आस्थापनेचे प्रत्येक व्यवस्थापन करणाऱ्या व्यक्तीचे नाव ;
- (ग) ज्या पत्त्यावर आस्थापनेसंबंधातील पत्रव्यवहार केला पाहिजे तो पत्ता ; आणि
- (घ) आस्थापनेत चालणाऱ्या व्यवसायाचे किंवा प्रक्रियेचे स्वरूप.

(२) ज्या एखाद्या आस्थापनेच्या संबंधात या अधिनियमाचा प्रारंभ झाल्याच्या दिनांकानंतर जो अधिनियंत्रक, त्या आस्थापनेच्या संबंधात बालकाला कामावर ठेवील किंवा काम करण्याची परवानगी देईल असा प्रत्येक अधिनियंत्रक, ज्याच्या स्थानिक सीमांमध्ये अशी आस्थापना स्थित आहे अशा निरीक्षकाला अशा रीतीने कामावर ठेवलेलाच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत पोटकळम (१) मध्ये नमूद केलेल्या तपशीलाचा अंतर्भूत असलेली लेखी नोटीस पाठवील.

स्पष्टीकरण.——पोटकळमे (१) व (२) यांच्या प्रयोजनार्थ, “आस्थापनेच्या संबंधात या अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक” याचा अर्थ, अशा आस्थापनेच्या संबंधात हा अधिनियम अंमलात आणण्याचा दिनांक, असा आहे.

(३) कळमे ७, ८, ९ यांमधील कोणतीही गोष्ट, अधिनियंत्रक, ज्या कोणत्याही आस्थापनेत आपल्या कुटुंबाच्या मदतीने कोणतीही प्रक्रिया चालवत असेल त्या आस्थापनेला किंवा शासनाकडून स्थापन करण्यात आलेल्या किंवा सहाय्य मिळत असलेल्या किंवा मान्यता मिळालेल्या कोणत्याही शाळेला लागू असणार नाही.

१०. अधिनियंत्रकाने, ज्याला आस्थापनेमध्ये कामावर ठेवले आहे किंवा काम करण्याची परवानगी वयासंबंधीचे दिली आहे अशा कोणत्याही बालकांच्या वयासंबंधी निरीक्षक व अधिनियंत्रक यांच्यामध्ये वाद उपस्थित विवाद. झाल्यास, अशा बालकांच्या वयाबाबत विहित वैद्यकीय प्राधिकरणाने प्रमाणपत्र दिलेले नसल्यास, निरीक्षक, तो प्रश्न विहित वैद्यकीय प्राधिकरणाकडे निर्णयार्थ सोपवील.

११. प्रत्येक अधिनियंत्रक, कोणत्याही आस्थापनेमध्ये कामावर ठेवलेल्या किंवा वयम करण्याची परवानगी नोंदवही ठेवणे. परवानगी दिलेल्या बालकांसंबंधी एक नोंदवही ठेवील आणि कामाच्या वेळात सर्वकाळ किंवा अशा कोणत्याही आस्थापनेमध्ये वयम चालू असेल त्यावेळी निरीक्षकाला ती निरीक्षणासाठी उपलब्ध असेल व त्या नोंदवहीत पुढील गोष्टी दर्शविण्यात येतील :—

- (क) अशा प्रकारे कामावर ठेवलेल्या किंवा काम करण्याची परवानगी दिलेल्या प्रत्येक बालकांचे नाव व जन्मदिनांक ;
- (ख) अशा कोणत्याही बालकांच्या कामाच्या वेळा व त्याच्या हक्काचा विधातीचा मध्यंतराचा काळ ;
- (ग) अशा कोणत्याही बालकांच्या कामांचे स्वरूप ; आणि
- (घ) विहित करण्यात येतील असे अन्य तपशील.

१२. प्रत्येक रेल्वे प्रशासन, प्रत्येक बंदर प्राधिकरण आणि प्रत्येक अधिनियंत्रक हा, यथास्थिति त्या कळमे ३ व १४ यांचा रेल्वेच्या प्रत्येक स्थानकावर किंवा बंदराच्या सीमांमध्ये किंवा दामाच्या ठिकाणी, सहज दिशे शकेल व गोषवारा अंतर्भूत असणारी नोटीस स्थानिक असलेली नोटीस लावणे.

१३. (१) समुचित शासन, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे कोणत्याही आस्थापनेमध्ये किंवा आरोग्य आस्थापनांच्या वर्गामध्ये नोकरीवर ठेवलेल्या किंवा काम करण्याची परवानगी दिलेल्या बालकांचे आरोग्य व मुर्काखतता. व सुरक्षितता यांमाठी नियम करू शकेल.

(२) उक्त नियमांच्या पूर्ववर्ती तरतुदीच्या सर्वसंधारणतेस बाबत न येता, खालील सर्व किंवा कोणत्याही बाबींसाठी नियम करण्यात येतील :—

- (क) दामाच्या जागेची स्वच्छता राखणे व ती उपद्रवहित करणे;
- (ख) कन्चनची आणि निसूत पाण्याची विलहेवाट लावणे ;
- (ग) वायुबीजन आणि तापमान ;
- (घ) धूळ आणि धूर ;
- (इ) कृत्रिम आद्रीकरण ;
- (च) प्रकाशयोजना ;
- (छ) पिण्याचे पाणी ;
- (ज) शोचकूप व मुताच्या ;
- (झ) थूवदाण्या ;

- (ज) यंत्रसामग्रीस कूपण घालणे ;
 (ट) चाल यंत्रसामग्रीवर किंवा यंत्रसामग्रीजवळ काढ वऱणे ;
 (ठ) धोवादायक यंत्रावर बालकांना नोकरीवर ठेवणे ;
 (ड) धोवादायक यंत्रावर नोकरीवर ठेवलेल्या बालकांच्या संबंधात सुचना, प्रशिक्षण देणे आणि पर्यवेक्षण करणे ;
 (ढ) वीजप्रवाह खंडीत काशण्याचे साधन ;
 (ण) स्वयंचलित यंत्रे ;
 (त) नवीन यंत्रसामग्री सुकर करणे ;
 (थ) तळजमीन, जिने आणि पोच मार्ग ;
 (द) खळी, खड्डे, जमिनीतील खळगे, इत्यादी.
 (ध) अत्याधिक वजन ;
 (न) डोळधांचे संरक्षण ;
 (प) स्फोटक व ज्वालाग्राही धूळ, वायू, इत्यादी.
 (फ) आगीचा प्रसंगी बालगावयाची सावधगिरी ;
 (ब) इमारतींची देखभाल ; आणि
 (भ) इमारत आणि यंत्रसामग्रीची सुरक्षितता.

भाग चार

संकीर्ण

१४. (१) जो कोणी, कलम ३ च्या तरतुदीचे व्यतिक्रम करून कोणत्याही बालकास नोंदवीध ठेवील किंवा काम करण्याची परवानगी देईल तो, तीन महिन्यांपेक्षा कमी नसणाऱ्या परंतु एक वर्षपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या कारवासास किंवा दहा हजार रुपयांपेक्षा कमी नसणाऱ्या परंतु बारा हजार रुपयांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या द्रव्यदण्डास, किंवा दोन्ही शिक्षास पाळ असेल.

(२) जो कोणी, कलम ३ खालील अपराधाचा सिद्धोषी असेल त्यांने तदनंतर तसाच अपराध केल्यास, तो सहा महिन्यांपेक्षा कमी नसणाऱ्या परंतु दोन वर्षांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या कारावासाच्या शिक्षेस पात्र असेल.

(३) जो कोणी,—

(क) कलम ९ द्वारे आवश्यक असलेली नोटीस देण्यास कसूर करील ; किंवा

(ख) कलम ११अ अनुसार आवश्यक असलेली नोंदवही राखण्यास कसूर करील किंवा अशा कोणत्याही नोंदवहीत खोटी नोंद करील; किंवा

(ग) कलम १२ अनुसार आवश्यक असल्याप्रमाणे कलम ३ चा आणि या कलमाचा गोषवारा अंतर्भूत असणारी नोटीस लावण्यास कसूर करील; किंवा

(व) या अधिनियमाच्या किंवा त्याखाली करण्यात आलेल्या नियमांच्या तसुदीचे अनुपालन करण्यास कसर करील, किंवा त्यांचे व्यतिक्रमण करील,

तो एक महिन्यापर्यंत बाढ़विता येऊ शकेल इतक्या साठ्या कारावाखास किंवा दहा हजार रुपयापर्यंत बाढ़विता येऊ शकेल इतक्या द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र असेल.

शास्तीच्या १५. (१) जर कोणतीही व्यक्ती, पोटकलम (२) मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही तरतुदीचे व्यतिसंबंधात क्रमण केल्यामुळे दोषी असल्याचे आढळेल अणि सिद्धदोषी ठरेल तर, ती, या अधिनियमाच्या कलम १४ विवक्षित ची पोटकलमे (१) व (२) मध्ये तरतुद केल्याप्रमाणे शास्तीस पाव असेल ; परंतु ह्या तरतुदी, ज्या कायद्यांच्या अधिनियमामध्ये अंतर्भूत असतील त्या अधिनियमाखाली नव्हे.

दुरुस्त्या
लागू होणे. (२) पोटकलम (१) मध्ये निर्देश केलेल्या तरतुदी ह्या खाली नमूद केलेल्या तरतुदी असतील :—
(क) कारखाना अधिनियम, १९४८ (१९४८ चा ६३) याचे कलम ६७;
(ख) खाण अधिनियम, १९५२ (१९५२ चा ३५) याचे कलम ४०;
(ग) वाणिज्य नौवहन अधिनियम, १९५८ (१९५८ चा ४४) याचे कलम १०९; आणि
(घ) मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ (१९६१ चा २७) याचे कलम २१.

गुन्हासंबंधीची १६. (१) या अधिनियमाखाली कोणत्याही व्यक्तीस, पोलीस अधिकाऱ्यास किंवा निरीक्षकास, कार्यपदवी, सक्रम अधिकारिता असुन्याचा कोणत्याही न्यायालयात अपराध घडल्याची फिर्याद दाखल करता येईल.

(२) बालकाच्या वयासंबंधी विहित वैद्यकीय प्राधिकरणाने दिलेले प्रत्येक प्रमाणपत्र हे या अधिक्रियाच्या प्रयोजनार्थ ते ज्याच्या संबंधीचे असेल त्यांचा बालकाच्या वयावाबतचा निर्णयिक पुरावा असेल.

(३) महानगर दंडाधिकारी किंवा प्रथमवर्ग दंडाधिकारी यांच्यापेक्षा कनिष्ठ दजाचे कोणतेही स्थायालय या अधिनियमाखालील कोणत्याही गन्ह्यांची संपरीक्षा करणार नाही.

१७. नमुचित शासन, या अधिनियमाच्या तरतुदीचे अनुपालन निश्चितपणे व्हावे या प्रयोजनासाठी काही निरीक्षकांची व्यक्तींना निरीक्षक म्हणन नियुक्त करू शकेल व अशा रीतीने नियुक्त केलेला कोणताही निरीक्षक नियुक्ती. “भारतीय दंड संहिता” (१८६० चा ४५) याच्या अर्थानुसार लोकसेवक असल्याचे मानले जाईल.

१८. (१) समुचित शासन, या अधिनियमाच्या तरतुदीची अमलबजावणी करण्यासाठी शासकीय नियम राजपत्रातील अधिसूचनेडारे व पूर्वप्रकाशनाच्या शर्तीच्या अवीनतेने नियम करू शकेल. करण्याचा अधिकार.

(२) विशेषकरून व पूर्वगामी अधिकारांच्या व्यापकतेस बाध न येता, खालीलपैकी सर्व किंवा कोणत्याही वार्तासाठी नियम करता येतील :—

(क) बाल कामगार तंत्र सल्लोगार समितीचे अध्यक्ष व संदस्य यांचा पदावधी, त्यांच्या नैमित्तिक रिकॉर्ड जागा भरण्याची पद्धत आणि त्यांना देव असणारे भत्ते, आणि कलम ५ च्या पोट कलम (५) अन्वये, ज्या शर्तीचे निर्विध यांच्या अवीनतेने एखाद्या उप समितीवर सदस्येतर व्यक्तींची नियुक्ती करता येईल, त्या शर्ती व निर्विध ;

(ख) कलम ७ च्या पोटकलम (१) अन्वये जितके तास बालकाला, कामे करणे आवश्यक करण्यात येईल किंवा काम करण्याची परवानगी देण्यात येईल ते तास ;

(ग) नोकरीवर असलेला किंवा कामाच्या शोधात असलेला तरुण व्यक्तींच्या संवंधात व्यावे प्रमाणपत्र देणे, अशी प्रमाणपत्रे देऊ शकारांची वैद्यकीय प्राधिकारणे, अशा प्रमाणपत्राचा नमुना, त्याबद्दल आकारता येईल ते शुल्क व ज्या रीतीने अशी प्रमाणपत्रे देता येतील ती रोत :

परंतु, अर्जासिंवत जर संवंधित प्राधिकरणाने समाधानकारक मानलेला असा वथाचा पुरावाची असेल तर, असे कोणतेही प्रमाणपत्र देण्याबद्दल कोणतेही शुल्क आकाराले जाणार नाही ;

(घ) कलम ११ खाली ठेवावयाच्या नोंदवहीत अंतर्भूत करावलाचा तपशील.

१९. (१) केंद्र सरकार या अधिनियमाखाली केलेला प्रत्येक नियम आणि कलम ४ अन्वये काढण्यात नियम आणि आलेलो प्रत्येक अधिसूचना, तो करण्यात आल्यानंतर किंवा ती काढण्यात आल्यानंतर, होईल तितक्या अधिसूचना लवकर संसदेला प्रत्येक समागृहासमोर, ते एका सवाने बनलेल्या अथवा दोन किंवा अधिक क्रमवर्ती संसद किंवा सव्ये मिळून बनलेल्या एकूण तास दिवसांच्या कालावधीकरिता सवासीन असताना ठेवली जाईल, आणि विधान-पूर्वीकृत सवाच्या किंवा क्रमवर्ती सवाच्या पाठोपाठेचे सत्र संपण्यापूर्वी, जर, त्या नियमात किंवा अधिसूचनेत मंडळासमोर कोणतेही आपरिवर्तन करण्याबाबत दोन्ही समागृहांचे मतैक्य झाले अथवा तो नियम किंवा अधिसूचना ठवणे. करण्यात येऊ नवे याबाबत दोन्ही समागृहांचे मतैक्य झाले तर, त्यानंतर तो नियम किंवा अधिसूचना, अशा आपरिवर्तित रूपातच परिणामक होईल, किंवा, यथास्थिति, मुळोच परिणामक होणार नाही ; तथापि, अशा कोणत्याही आपरिवर्तनामुळे किंवा शुल्कीकरणामुळे, तत्पूर्वी त्या नियमाखाली किंवा अधिसूचनेखाली करण्यात आलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिप्राघातेला बाध येणार नाही.

(२) राज्य शासनाने या अधिनियमाखाली केलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर, होईल तितक्या लवकर, त्या राज्याच्या विधानमंडळासमोर ठेवण्यात येईल.

२०. कलम १५ मध्ये अंतर्भूत असणाऱ्या तरतुदींच्या अधीनतेने, या अधिनियमाच्या तरतुदी आणि कायद्याच्या विविध त्याखाली केलेले नियम है, कारखाना अधिनियम, १९४८ (१९४८ चा ६३), मठे कामगार अधिनियम, अन्य तरतुदींना १९५१ (१९५१ चा ६९), आणि खाण अधिनियम, १९५२ (१९५२ चा ३५) यांच्या तरतुदींना न्यून-आडकाठी नसणे. कारी नमतील तर, त्यात भर घालणारे असतील.

२१. (१) या अधिनियमाच्या तरतुदींची अमलबजावणी करताना कोणतीही अडचण उद्भवव्यास, अडचणीचे केंद्र सरकार शासकीय राजपत्रात प्रकाशित केलेल्या आदेशांद्वारे ती अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनाकरिता निवारण त्यास आवश्यक व इष्ट वाटत असेल जसे, या अधिनियमाच्या तरतुदींची विसंगत नसलेल्या कोणत्याही करण्याचा तरतुदी करू शकेल :

परंतु, या अधिनियमाला ज्या दिनांकास राष्ट्रपतींची अनुमती मिळेल त्या दिनांकापासून तीन वर्षांचा कालावधी सकाप्त झाल्यानंतर, अशा कोणताही आदेश काढता येणार नाही.

(२) या कलमाखाली काढण्यात आलेला प्रत्येक आदेश, तो काढण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, संसदेच्या समागृहांपुढे ठेवण्यात येईल.

२२. (१) बालक सेवायोजन अधिनियम, १९३८ (१९३८ चा २६) हा याद्वारे निरसित करण्यात निरसन व येत आहे.

(२) असे निरसन झाले असले तरीही, अशा निरसित झालेल्या अधिनियमान्वये केलेली कोणतीही गोष्ट किंवा केलेली कोणतीही कृती किंवा केल्याचे किंवा करण्यात आल्याचे अभिप्रेत असलेली कोणतीही गोष्ट किंवा कृती या अधिनियमाच्या तरतुदींची विसंगत नसेल तेथवर, या अधिनियमाच्या तत्सम तरतुदीन्वये केल्याचे किंवा करण्यात आल्याचे समजप्त येईल.

पहिली अनुसूची

(कलम ३ पहा)

भाग—क

व्यवसाय

खालील वाबीशी संबंधित व्यवसाय

- (१) प्रवासी, माल किंवा डाक थांची रेल्वेने वाहतूक;
- (२) रेल्वेच्या आवारात कोळसागाठ गोठा करण्याचे, राखेची खळी उपस्थिती किंवा बांधकाम विषयक काम;
- (३) रेल्वे स्थानकावरील खान-पान सेवेतील विक्रेत्याला वा त्या सेवेतील अन्य कोणत्याही कर्मचाऱ्याला ज्या कामांकस्ति एका फलाटावरून दुसऱ्या फलाटावर जावे लागते किंवा चालत्या गाडीत चढावे वा उत्तरावे लागते ती कामे;
- (४) रेल्वे स्थानकाच्या बांधकामासंबंधित्या कामाशी निश्चीत असलेले किंवा जे काम रेल्वे रुळांच्या अगदी जवळ किंवा रुळांच्या भूम्ये करावयाचे असते अशा कामाशी निश्चीत असलेले काम;
- (५) कोणत्याहीं बंदगाच्या हड्डीतील एखादे बंदर प्राधिकरण.

भाग ख

प्रक्रिया

- (१) विड्या वळणे.
- (२) गालिचे विणणे.
- (३) सिमेंट निर्मिती, सिमेंट पोत्यात भरण्याच्या कामासह.
- (४) कापडावर छपाई, ते रंगवणे व विणणे.
- (५) आगपेटच्या, स्फोटक द्रव्ये व फटाके यांची निर्मिती.
- (६) अध्रक कापणे व त्याचे तुकडे करणे.
- (७) लाखेची निर्मिती.
- (८) साबण निर्मिती.
- (९) कातडी कमावणे.
- (१०) लोकर साफ करणे.
- (११) इमारत व बांधकाम उद्योग.